

NOTE LEXICAL-ETIMOLOGICE

IULIA MĂRGĂRIT

BREÁZU', FIR-AR A(L) BREAZU'

Expresia din titlu, *fir-ar a(l) breazu* este centrată pe un nucleu antifrastric, definit prin cadrul imprecăției în care apare asamblat și prin raportare la *dracul* (*diavolul, necuratul*), nume omniprezent în contextele injurioase populare, sugerat de forma verbală. Construcția, de altfel inedită, se întâlnește în versurile lui Marin Sorescu. Epitetul devenit supranume, *breazul* „cal însemnat cu alb” individualizează ironic, prin cromatică de contrast, personajul „titular” menționat. Atribuirea adjectivului, exprimând o anumită calitate, asigură o denumire subtilă și derutantă: pe de o parte, se conferă un semn minuscul, de culoare contrastantă, constând dintr-o pată albă în frunte ori o dungă de aceeași culoare pe bot, specifice unor animale (mai ales cailor); pe de altă parte, se insinuează recunoașterea generală prin mărcile respective. Denumirea valorificată printr-un salt opozitiv, de la o extremă la cealaltă, în tabloul culorilor, realizează un „travesti” lingvistic necesar pentru protecția vorbitorului. Rostind-o, acesta se simte în afara oricărui risc. Numele de cod, construit în acest fel, cunoaște o anumită frecvență în vorbirea populară, reprodusă în opera lui M. Sorescu: – *Un' te duci, gagă? / – Ei, mi-a pus una cuțitu, / Fir-ar a breazu să fie, fir-ar a-nchilomănit!* / *Și mă duc la Cismăroaia să-mi întoarcă ea cuțitu (La Lilieci, III, 26). Și dregea, dregea în curte. / – Nu-l dai deavu [dracului] să-ți faci un car de fier că ești un om avut! [...]* / *Toată lumea are cară de fier, tu te canonești breazu [dracului]* (id., ib.: 46). – *Mănâncă, să-ți dai gura la o parte, / Și la urmă să-ți vezi de treabă. / Fir-ar a breazu de gură / Bagi tu seara-n ea bine-ha, până nu mai poate, / Și dimineața cere iar* (id., II, 205).

În seria de nume atribuite dracului, *breazu* constituie unul dintre cele mai puțin cunoscute.

BUTUHÁN

LR, 11, nr. 3, 1962, 265 a înregistrat *butuhan* în cadrul expr. *a se face ~ „a se umfla”* (: *S-a făcut piciorul butuhan*), notată din fostul raion Craiova. Anterior, exclusiv ca s.m., *butuhan* „trunchi gros de lemn” fusese consemnat din aceeași zonă, fostul raion Băilești, reg. Craiova (*Lexic reg. I, 28*), iar în var. primordială *butucan*, din fostul raion Rădăuți, reg. Suceava (id., ib.: 113). Ulterior, Bărbuț,

FD, XXXVI, București, 2017, p. 222–233

Dicț. olt. atestă *butuhan* ca adj. invar., citatul corespunzător confirmând, la rândul lui, expresia: *s-a făcut butuhan* „s-a umflat la maximum”. La românii din Serbia, cuvântul circulă în var. *butufan*: *Omul cu dușmani / Ca codru cu butufani* (*ap. Zanne, PVI, 373*). Nucleul lexical, prin formant și prin semantism, constituie un derivat augmentativ, conform analizei: *butucan*. Varianta fonetică din titlu a rezultat prin modificarea velarei din tranșa finală, poate sub influența și atracția lui *burduhan*, emblematic pentru categoria „umflat, umflătură”. Mai departe, modificările fonetice [h] > [f] sunt absolut firești (cf. *burduh* > *burduf*).

CAJLÂP

Semnificând „bucată mare” [sic!], cuvântul *cajlâp* a fost cules din fostul raion Balș pentru rubrica *Vocabular regional* din LR, 8, nr. 1, 1959, 62: *un cajlâp mare de săpun*. Neînregistrat în dicționare și în alte glosare, *cajlâp* pare a fi consecința unei contaminări dintre *caș* și *calâp*, cel din urmă, în varianta veche muntenească, înregistrată în DA. Din punctul de vedere al aspectului, și *cașul*, și *săpunul*, ambele proprii gospodăriei țărănești tradiționale, se prezintă, ca produse finite, sub aceeași formă, *calup*: *Povățuind pe cășeri (ca) să-i facă cașcavalu* [= sortiment de brânză, preparat din caș] în *calupuri mari* (a. 1810) – după DA s.v. *Să se radă vreo câteva calupuri de sopen* – CADE s.v. Încrucișarea *caș/calâp* posibilă, prin apartenență la același domeniu de referință, ar fi dus la crearea unui cuvânt nou, *cașlâp*, cu sonorizare, *cajlâp*. Se cuvine să remarcăm glosa insuficientă pe care a oferit-o culegătorul și a acceptat-o redactorul. Prin definiția „bucată mare” am putea înțelege largă aplicabilitate a cuvântului. Dar nu este așa, *cajlâp* raportându-se, restrictiv, la preparatele finisate în formă de *calup(uri)*.

CĂRĂȘÉL

Notat în LR, 8, nr. 2, 1959, 51, din fosta regiune Pitești, *cărășel, cărășei* s.m. „bucățică de caș moale din jintiță; bucată de carne din ciorbă”, după aspect, ar putea constitui urmarea unei metateze. Cuvântul implicat pare a fi *cășărel*, formație lexicală ipotetică, creată analogic, poate, după *bulgărel*, formă posibilă de coagulare imediată a jintiței la fiert. Semantismul s-a extins, metaforic, și asupra bucăților de carne, nu prea mari, din ciorbă, corespunzând, ca dimensiune, structurii diminutive a cuvântului.

Consemnat dintr-o altă zonă, fostul raion Tecuci, *cărășel* mai denumește „fructul bobului”: *Nu prea-s cărășei în borș* (Lexic reg., II, 95). Se poate presupune că, după aspect, leguma, cu rodul în formă de boabe albe, superioare dimensional celor de fasole, la fiert, ar fi atras aceeași metaforă (pe baza asemănării cu bulgării mici de caș), sub numele *cărășel*.

CÂȚURIE

Adj. f. din titlu, ca unică formă de atestare, figurează în versurile lui M. Sorescu, *La Lilieci*, III, 170: *Cumnatu-său a reclamat-o, să-i ia pământul. S-au judecat / Zece ani. A câștigat procesul, ce-o fi ajutat-o piatra / Cățurie de la brâu, ce-o fi ajutat-o, bunătatea ei, că era o / Femeie bună?* Analizabil, în adjectivul anunțat, identificăm baza dialectală *căță* „bibilică”, termen specific graiurilor oltenești, dar cu „et. nec.”, conform dicționarilor. Modul de creare nu pune probleme (cf. *pricurii, infra*, nota omonimă), ca și semantismul „pestriț”, referitor la aspectul cromatic al unui obiect, prin raportare la *căță*: recurgându-se la derivarea analogică, după modelul preexistent citat.

CHIRÁN

Adjectivul asupra căruia ne-am oprit, *chiran* „rău la suflet” (*Nu vezi că e negru în cerul gurii de chiran ce e?*), a fost cules din Peștișani, fostul raion Târgu-Jiu pentru rubrica *Vocabular regional* din LR, 10, nr. 3, 1961, 237. Întrucât DLR nu l-a valorificat, ca variantă fonetică, cu semantism regional, în articolul *tiran*, îl semnalăm în consecință.

CIOSMĂȚI

Semantismul verbului-titlu anunțat este reliefat, fără dubii, de context: „– Cribda cui te-a făcut, ori vrei să te ciufui? Te *ciosmățesc!* / Te fac bucăți, auzi! Răbufnea el. (M. Sorescu, *La Lilieci*, III, 182).

Formal și semantic, *ciosmăți* „evocă” *ciozvârți*, creație internă, atestat în DA și, recent, în DGS I. Analizabil prin *ciozvârță*, împrumut de origine slavă, mai apoi repetat din sârbă și bulgară, în cazul dat, presupunem că baza a suferit modificări fonetice în stadiile *ciozbârtă* > *ciozmârtă*, prin disimilare totală, *ciozmâtă*, *ciosmâtă*, virtuală bază derivativă verbală.

CIURCIUVÁSE, CIORCIOBOÁTE, CIOROBÚTE

Absent din dicționare și din alte glosare, primul dintre lexemele anunțate, *ciurciuvase*, figurează ca „atestare involuntară”¹ în Ciaușanu, *Vâlcea* s.v. *nanote*

¹ Prin sintagma instituită și tratată, practic, în Mărgărit 2011: 27–34; 2013: 95–102; 2014: 99–107; 2015: 559–567, 2016: 97–120, am denumit „lexemele colaterale, față de corpusul corespunzător al unor glosare dialectale, aflate în citate sau în glosele autorilor, dar susceptibile de a fi [fost], promovate în repertoriul lexical”.

(sg. neîntreb.) „lucruri încurcate, netrebnice, ciurciuvase, dănăni”. Prin structură, *ciurciuvase* amintește de *ciorciobute*, cu același înțeles, din *Gl. Munt.* și DGS I. Pentru a explica originea acestor cuvinte (*ciurciuvase*, *ciorciobute*), apelăm la sinonimul *cioroboaie* (v. *Gl. Munt.* s.v., DGS I s.v. *ciorciobute*), înregistrat în *Gl. Argeș*, în potențiala var. primordială: *ciobăraie* (*S-a umplut magazia de ciobăraie, încurcă locul degeaba*). Metateza ar explica modificarea *ciobăraie* > *ciobăbaie*, iar asimilarea vocalică progresivă [o] – [ă] > [o] – [o]: *ciorobaie*, urmată de propagare vocalică, ar duce la rezultatul *cioroboaie*. Dacă acceptăm și propagarea africateri inițiale [ç], atunci *cioroboaie* ar deveni *ciorcioboaie*. Varianta astfel creată ar fi susceptibilă de a suferi o schimbare în tranșa finală, printr-un fel de etimologie populară, mai precis, prin apropiere de *botă*, var. *boată* s.f. 1. „vas din doage în care curge rachiul la cazan”. 2. „doniță pentru păstrat laptele”. 3. „putină”, după cum atestă DGS I s.v. *botă*¹, eventual, *bute* ori chiar *vase*. Dacă prima parte a cuvântului rămâne, aparent, obscură, în realitate, o secvență cu metateză și alte modificări fonetice din s. colectiv *ciobăraie*, în partea a doua se pot recunoaște obiecte din gospodăria țărănească: *ciorcioboate*, *ciorciobute*, *ciurciuvase*. Comutarea *o/u* în cazul ultimului lexem s-ar explica prin atracția sinonimică, de exemplu, *ciuble*/**ciorciovase* (v. Ciușanu, *Vâlcea* s.v.).

COSOÁIE

Cu înțelesul „flori cusute cu lână colorată pe cojoace”, cuvântul-titlu a fost înregistrat din fostul raion Balș în LR, 8, nr. 1, 1959, 62. În MDA s.v. 9, figurează cu „et. nec.” și semantismul „cusătură mare, urâtă”, probabil, pe baza altor atestări. Anterior, *cosoaie* s.f. pl. „curele colorate folosite la ornamentarea șerpărelor” fusese consemnat din localitatea Sibiel, fostul raion Sibiu (*Lexic reg.* II, 58). Cu siguranță, este vorba de același cuvânt, în cazul căruia semantismul a evoluat de la „fire” (de lână sau de piele) pentru ornamentat anumite obiecte de port la „flori cusute cu firele respective”. În privința originii, propunem schimbarea de sufix în cadrul deverbalei *cusătură* > **cusoaie*, cu modificarea fonetică de rigoare (asimilare regresivă [u] – [o] > [o] – [o]). Referitor la sens, considerăm că derivatul reflectă relația specială dintre diminutive și augmentative, reperată și comentată de F. Dimitrescu 1968: 241–255, același derivativ cumulând ambele valori (cf. *căsoaie* 1. „căsuță, anexă în gospodărie, ori pe câmp”: *Niște haiduce! / Fir-ar ale păcatelor, dorm prin cimitir. Nu le e urât. / E o căsoaie la cimitir. Dacă le-apucă noaptea pe deal, ori / Le ceartă Trașcă, ele dorm acolo* – Sorescu, *La Lilieci*, III: 190. 2. „casă mare”, v. DEX s.v. 1.). Pentru determinarea valorică a derivatului, raportăm cusătura de pe cojoace sau șerpăre la cea de pe cămăși ori ii, comparația reliefează înțelesul augmentativ care rămâne în afara oricărei discuții.

COTÂRLIE

Neatestat până în prezent, *cotârlie* apare în opera lui M. Sorescu, *La Liliaci*, II, 209: *Și-n loc să mai puneți și voi mâna / Să-ntoarceți* [= să așezați în altă poziție] *o găscă* [care clocește] / *S-aduceți o cotârlie de lemne / Tot mereu călare pe haidea! / Câini de uși multe!* Cuvântul-titlu pare să defînească un mijloc de transport la îndemâna copiilor, pentru a participa, după puterile lor, la rezolvarea multiplelor treburi gospodărești. În alcătuirea acestuia, *cotârlie*, recunoaștem secvențe din structura altor lexeme din același domeniu de referință, transportul, la nivelul comunităților sătești: *cotigă* și *târlie* „sanie trasă de om” (v. DGS III s.v.). Semantismul noului lexem astfel „asamblat”, s-ar decoda, variabil, în funcție de anotimp și de necesități, „cărucior” (vara) și „sanie, săniuță” (iarna).

DESTİNDE

Ca antonim pentru *întinde* „a îndrepta, a desfășura, trăgând de unul sau de ambele capete un lucru care poate fi strâns, încolăcit, înfășurat”, *destinde* nu figurează în dicționare. În privința originii, nu ridică probleme. Acestea se rezumă la identitatea lui nedescoperită până în prezent. Îl semnalăm cu atât mai mult cu cât l-am identificat într-un text al unui autor din Bibliografia DLR: *Petrecherile nunții ținură o săptămână întreagă, mesele nu se mai destinse cât ținu benchetuiala și, fiind și eu la una din ele, furai o lingură scurtă și o băgai în gură cui ascultă* (N. D. Popescu, *Antologie*, II, 381).

DNĂ, FIRE-AI A(L) DNĂ

Imprecația din titlu, inedită prin nucleul lexical cu totul aparte, *dnă*, se întâlnește în scrierile lui M. Sorescu (*La Liliaci*, IV, 55): – *Hai, fă, ce faci? Mâncăm odată ori nu? / – Ba! Că am treabă. / Vezi și tu ce e pe-acolo prin băjbe, pe / Corlată, pe la unghete. / – Fire-ai a dnă cu argeaua ta cu tot și cu băjbele tale!* Ca adresabilitate, în volumul citat, se întâlnește în raporturile dintre soți sau dintre părinți și copii (– *Ia pipota, Gogonele! / Ia pipota, n-auzi? / – Mă, n-auzi? Ia pipota, fir-ai al dnă cu znaga* [= puterea] *ta!*, *ib.*, III, 126), ceea ce nu înseamnă că se limitează doar la aceste relații.

Cu o structură paradoxală, *dnă* se dovedește un nume codificat pentru personajul titular al imprecațiilor construite cu formele verbale ale verbului *a fi*. Încadrându-se într-o anumită „politică lingvistică”, crearea aproape siglată a cuvântului răspunde atitudinii de a refuza rostirea termenului curent, pentru a nu stimula în vreun fel prezența „vrăjmașului”: *Diavolului nu i se spune mai niciodată pe nume, ci se numește iaca-cui, necuratul, naiba...* (Ciașanu, *Vâlcea* s.v. *floare* 2.).

În alcătuirea noului lexem, aproape o performanță din punctul de vedere al economiei de mijloace, s-au reunit, probabil, secvențe minime din sinonimele angajate în rostire: *deavu* și *naiba* ele însele nume de cad deja demonetizate. Primul, o refacere, *diavol* > *diavu* > *deavu*, după „tiparul” *dracu(l)*, figurează în DLR ca unică variantă (*diavu*), prin ignorarea multiplelor atestări din versurile lui M. Sorescu: *Bunicii mei, oameni îndărătnici, de!* / *A deavu țacă* [= neam] *de oameni, moi* (*La Lilieci*, III, 55). – *Voi ce, deavu, păziți, nu mergeți acas?* (*ib.*: 84). – *Fiți-ar năroji ai deavu, mumă!* (*ib.*, 152). – *Și eu ziceam să-mi fac car!* ... *Să car...* / – *Să cari pă deavu...* / *Că de cum ieși din curte te pierzi* (*ib.*, 28). Cel de al doilea, *naiba*, preluat în suita de termeni conspirativi pentru *dracul*, ar proveni, după Al. Graur (BL, II, 175), din l. romă, unde *naibah* semnifică „ghinion” poate că, pentru capacitatea personajului *nomen odiosum* de a se identifica cu ghinionul, împrumutul a fost adoptat în seria multiplelor denumiri ale acestuia: *Fumul Ioancăi se ducea și intra pe coșul lui Dinică.* / *Naiba știe cum o cotea!* (*ib.*, IV, 15). – *Nu le stați, mă, boilor în cale* / *Că să sperie, naiba, și vă amestecă aci cu gioavla* [= noroiul] (*ib.*, II, 130). Cuvântul nou, un construct deliberat ori rezultatul unei contaminății, a dezvoltat variante fonetice, de altfel explicabile. Mai întâi prin închiderea vocalei [ă] la [â] a apărut *dnâ*: – *Toată ziua jucară purceaua, fir-ar ai dnî!* *se plângea* / *Câte un părinte, ținură vitele numai în gloduri!* (*ib.*, 218). Apoi, s-ar fi putut simplifica grupul consonantic *dn*, de altfel străin limbii române, tolerat pentru început tocmai pentru a asigura nerecunoașterea fostelor lexeme implicate în varianta abreviată. S-a recurs la procedeu, poate din intenția de a oculta forma primordială, ermetizând-o în acest fel: *Ciocea secera singur pe la Bocșă* / *Ce să facă el singur în trei pogoane?* / – *Cumnate, da' cumnata nu vine?* / – *Fir-ar a dă!* *Că nu vrea să vie!* (*La Lilieci*, III, 15). *Și s-a dus Ciocea la Păuna, fosta lui nevastă,* / *Și-a luat-o:* / – *Hai acasă, că n-am muiere. A plecat, fir-ar a dă, hai tu!* (*ib.*, 17). Varianta astfel abreviată intră în construcție și cu verbul *a se face*, ca și primitivul. *Ea îi tăia gura în fier și-n oțel, nu mai tăcea. Da' să se* / *Apropie, el amenință cu securea* / – *Păi dacă te-ai făcut a dă!* *Să vezi cum îți litrosesc tot.* / *Și ea a rămas goală* (*ib.*, 16).

Dacă pentru cunoscătorii graiului, varianta drastic redusă sub aspect formal, nu prezintă dificultăți, pentru cei neavizați, prin iminența omonimiei, se impune coprezența lexemului-bază de la care a fost coruptă. Prin structura sa precar-ambiguă, *dă* răspunde necesității de camuflare totală a maleficului personaj, sub nume cât mai „conspirative”. În parcurgerea treptelor, *dracul*, *diavolul*, *naiba*, *dnă*, *dă* se reflectă o anumită gradualitate de „protecție lingvistică” a vorbitorului. Termenul titular se actualizează în împrejurări extreme, când vorbitorul renunță la autocenzură, iar adresantul poate fi trimis, fără ezitare, „la dracu”, fiind străin, departe fizic, dar și sentimental, de acesta (*Am auzit că ăla* / [Clemenceau, om politic], *fir-ar al dracului*, / *S-a pus în capul trebii* – *La Lilieci*, II, 58), ori aproape, dar, în relații conflictuale, și, de aceea, trebuie distrus cu orice preț: (... *L-am crescut ca pe copilul meu,* / *Și acum se râde de mine...* / *Și el îmi ia vacile la*

obor... / **Fir-ar al dracului** / Nu mai zicea acum: **al iaca-cui, al deavului** / **Fir-ar închinat, ori fir-ar mărturisit, ci-l drăcuia** / Apăsând pe prima silabă că era mai sonoră – *ib.*, II, 7). Crearea de substituenți (*breazu, dnă, dă*, chiar și *deavu*) atestă dependența vorbitorilor de limbajul-învectivă a cărei eficiență ar fi girată de prezența *dracului*, invocat sub orice nume, oricât de criptic ar fi.

GRĂBNIC

Reactivat în anumite contexte, de opera lui M. Sorescu, cuvântul *grabnic* atrage atenția prin semantismul special dobândit în limitele acestora. A fost semnalat și discutat de Brâncuș 2014, 107: *grabnic* adv., folosit cu un adjectiv, capătă valoare de superlativ: *Ioanea, nevasta lui Mărin al Florii, rămasese văduvă [...] / El era sărac și ca bogată, dar urâtă grabnic / Grabnic de urâtă. Și el era frumos (La Lilieci, IV, 13)*. Absent din dicționare, neînregistrat de MDA, *grabnic* prezintă un înțeles nou, necunoscut.

În privința semantismului, DA s.v. 3. oferă o posibilă pistă de clarificare. În combinația *moarte grabnică*, calificativul devine sinonim cu *năprasnică*, aici un înțeles special, „care depășește cu mult limitele obișnuite, care iese cu totul din comun, extraordinar, fenomenal” (*Roma cea năprasnică, ajunsă la cădere* – I. Văcărescu, P., 136/8; *În fața noastră se ridică un munte înalt și drept ca un zid năprasnic* – Vlahuță, RP, 55, după DLR). Prin analogie, *grabnic de urâtă* ar avea înțelesul corespunzător „extraordinar, îngrozitor, feros de urâtă”. Construcția din grai, prelungită din limba veche sau inovație, excelează prin gradul înalt de expresivitate.

ÎNCOTEȚI

În formația verbală inedită, *încoteți* „a prinde o pasăre de curte pentru tăiat”, consemnată din fostul raion Balș (LR, 8, nr. 1, 1959, 63), recunoaștem baza derivativă *coteț*, dar cu altă accepție decât cea de bază, „capcană din nuiiele, stuf sau trestie pentru prins pește” (v. DA s.v. *coteț* 4; MDA s.v. 16): *Am încotețit cocoșu după casă și l-am prins*. Optăm pentru semantismul menționat, datorită compatibilității acestuia cu operația în cauză.

ÎNDECOLTĂȚĂ

Adjectivul anunțat figurează în *Gl. Munt.* / pct. 824, Mihăilești, Giurgiu, în var. *indicoltată*, de unde a fost preluat în DGS I, ca atare. Variantă cu augment a neologismului *decoltată*, la nivel dialectal, *îndecoltată* suscită interes ca mod de creare. A apărut, probabil, în contexte propice, respectiv, în construcții

prepoziționale pe baza conectivului omonim, de felul: *Foicică foaie lată, / Ieși, Marișo, pân la poartă / În cămașe decoltată [...]* / *Că mâine plec în armată* (Ciașanu, *Vâlcea*, 47/227). Cadrul penultimului vers ar fi favorizat absorbția prepoziției ca preverb.

ÎNDELICĂ

Verbul menționat, formație specifică graiurilor muntenești, a fost furnizat din localitatea Malu, jud. Giurgiu, în anchetele pentru atlasul lingvistic al zonei: *Pozânar? Nu mai zice nimeni așa, acu ne-am îndelicat* (ALRR – Munt. și Dobr., IV, h. 485, MN., pct. 835). Noua formație verbală reflexivă, atestată deja în perioada interbelică (cf. Ciașanu, *Vâlcea* s.v. *sârmos*, ~ *-oasă* „delicat, costeliv, firav, «îndelicat»”), a apărut, în urma afilierii adj. *delicat* la seria participiilor corespunzătoare verbelor de conjug. I prin falsă analiză. Interpretat astfel, *delicat* se află la baza unei creații verbale pseudopostparticipiale, care simultan a primit și prefixul *în-*: *îndelica*. Participiul *îndelicat*, ca formă morfologică corespunzătoare de la verbul cu augment, probează existența acestuia, cu evidentă valoare eventivă.

MIRÚG MIRIGÁI

Cu pl. *miruguri* și cu precizarea „mai ales la pl.”, însemnând „rămurele uscate, căzute prin pădure”, cuvântul figurează în *Lexic reg.*, II, 15. A fost cules din fostele raioane Drăgănești, Drăgășani, Râmnicu-Vâlcea, Slatina. Datorită înregistrării tardive, anul de apariție a sursei fiind identic cu cel al volumului DLR, *mirug* a rămas în afara corpusului. Ulterior, se regăsește în Bărbuț, *Dicț. olt.*, în aceeași formă: *mirug*, ~ *-uri*.

Ca origine, cuvântul pare o var. cu metateză de la *rămig*, ~ *-uri*, consemnat în ALRR – Munt. și Dobr., II, h. 208 / pct. 770, Ulmi, Milcov, jud. Olt. În DLR, el a fost notat, exclusiv, la pl., *rămiguri* (Păușești-Otăsău, Vâlcea) ca s.f., pe baza sursei documentare: Coman, *Gl. Bărbuț, Dicț. olt.* a reținut aceeași formă de pl., dar ca s.n.

Varianta în discuție presupune o bază modificată fonetic din *rămig*, mai probabil din *rumig*, creată prin acomodarea vocalei, cu labiala următoare, apoi, prin metateză, *mirug*.

La rândul lui, *mirug* ar putea constitui punctul de plecare al unui alt cuvânt, identificat în Oltenia, *mirigai*, ~ *-e* „bucată mică de lemn”, consemnat din fostul raion Balș (*Lexic reg.* I, 27), confirmat de Bărbuț, *Dicț. olt.* *Mirigai* ar fi apărut de la *mirug*, sub presiunea lui *putregai*, soluție ipotetică, în absența altei baze. Dar LR, 8, nr. 1, 1959, 65 confirmă *rimig*, ~ *-uri*, cu aceeași accepție, reținut din fostul raion Slatina. Virtuala metateză cu rezultatul *mirig*, ~ *-uri*, în același condiții, de apropiere, ca mod de prezentare, de *putregai* explică, fără dificultăți, *mirigai*.

Glosa „bucată mică de lemn” n-ar fi exclus să aparțină în totalitate informatorului, *lemn* desemnând, în acest caz, „vreasc” (posibil în stare mai puțin bună).

DLR a preluat, în schimb, *mirigai* din *Lexic reg.*, I, 27, fără să rezolve etimologia acestuia.

NĂRUNZÁT

Adjectivul variabil anunțat, semnificând „portocaliu”, consemnat din fostul raion Caracal (LR, 8, nr. 1, 1959, 63), nu ridică decât problema absenței dintre variantele enumerate s.v. *naramzat*, ~ -ă din DLR. Crearea variantei ar presupune acomodarea vocală/labială, [a] – [m] > [u] – [m] și disimilarea în contact [m/z], *nărunzat*.

PRICURÍ

Cuvântul *pricurii* s.m. pl. „pistru” lipsește din dicționare. Cules din fostul raion Balș (LR 8, nr. 1, 1959, 63), după toate aparențele, trebuie pus în legătură cu adj. *picuriu*, ~ -ie, „pestriț”, consemnat pentru Oltenia (v. DLR s.v.), derivat de la *picur* (*id.*, *ib.*). Ca formă, s-ar explica prin anticiparea consoanei [r], iar din punctul de vedere al categoriei morfologice devenirea sa o explicăm prin conversiune. Substantivul astfel creat, în urma accidentului fonetic, nu a fost inclus în DLR.

ȘOPĂNEĂȚĂ

Lexem inedit, *șopăneăță* se întâlnește în ciclul *La Lilieci*, III, 76, de M. Sorescu: *Una Mitra lui Tudoran, era cam șopăneăță, / De-asta de vorbește mult și nu se știe ce vorbește, / Nu-i prinde gura de veste ce spune, / Femeie de un ban*. Din descrierea poetului, ar fi vorba de o categorie specială de guralivi, a celor iresponsabili în privința spuselor. A fost creat prin derivare, conform analizei, *șopăni* + suf. -e(a)ț(ă). Baza derivativă, un verb, la rândul lui neatestat, s-ar putea afilia, ca variantă, deinterjecționalului *șopăi*, analizabil prin baza *șopa!*, de obicei utilizată în structuri repetitive: *Ia culcați-vă, măi, și numai tot șopa-șopa la capul meu!* (SDLR). Vocea joasă a celor care *șopănesc* este însoțită de un debit impresionant, reprodus prin repetiție: *șopa-șopa*. Relația *șopăi / șopăni* se susține prin fluctuația -ăi / -ăni: *gherăi/gherăni* [d. animalele sălbatice] „a sfâșia cu ghearele și dinții” (DGS II s.v.), *plescăi / plescăni* [d. oameni] „a produce un zgomot caracteristic, la mâncare; a clefăi” (DLR); *horcăi și horcăni*, atestat chiar de M. Sorescu, *op. cit.*, 191: „– De, fir-ar a-nchilomănit”, *făcea Ioana, „de ce n-o fi stând el / Să-și horcăne în casa lui”*. Prin urmare, de la var. *șopăni* (cu afixul -eț, -eaț), după modele virtuale (cf. *îndrăzneț*), s-ar fi creat derivatul din titlu.

TAROȘI

Ca formă și ca înțeles, verbul *taroși* reprezintă o var. pentru *tărăși*, deinterjecțional, analizabil prin *tara!* în structură repetitivă: **Tara, tara / Toată vara!** (Zanne, P II, 767). Regionalism, *tărăși* „a sta îndelung de vorbă, a sta la sfat” figurează în DLR cu multiple atestări din Oltenia: Boceanu, *Gl.*, Ploșor, C., 18, *Lexic reg.*, I, 57. Dar din sursa citată lipsește, nemotivat, var. din opera lui M. Sorescu, *La Lilieci*, III, 99: „– Gagăă, nu mai vorbi atâta, nu mai **taroși**, / Că mai atârnă și vorbele”; și motivat, prin apariția ulterioară a volumului de versuri, id. *ib.* IV, 35: *Nici nu știi ce dornice de vorbă sunt vitele! Când văd că le bagi în seamă, se îndeamnă la drum / Trasul carului încărcat cu saci e o jucărie [...] Boii înțelegători. Dacă nu-l mai simțeau mergând / Pe lângă ei și taroșind / Se odihneau și ei. Dormeau și ei.*

TRANCANĂ, TRĂNCĂNĂLE, TRANCANĂIE

Pentru *trancana*, pl. *trancanale*, regionalism semnificând „vorbă goală, palavră”, originea deinterjecțională nu presupune vreun risc. Mai precis, numele, ca derivat postverbal (*trancana* < *trăncăni*), se înscrie în aceeași familie lexicală cu nucleul *tranc(a)!* DLR distinge două sensuri pentru cuvântul comentat: 1. „vorbă goală”; 2. (la pl.) „lucruri casnice mărunte (îngrămădite sau în dezordine); catrafuse”. Relația sinonimică, ca și înrudirea cu *trancote*, *trancanaie*, sunt evidente. Numai că DLR, din punctul de vedere al etimonului, pentru *trancana*, pl. *trancanale* și var. (?) *trăncănaie* adoptă aceeași soluție „cf. *tranc*, *trăncăni*”, ca în cazul *trancotă*. Întrucât nu excludem posibilitatea unei schimbări a tranșei finale, în forma de plural *trancanale* > *trancanaie*, poate sub impulsul altor sinonime, *ciobăraie*, de pildă (*S-a umplut magazia de ciobăraie, încurcă locul degeaba* – *Gl. Argeș s.v.*), considerăm *trăncănaie* o var. în raport cu *trancanale*. Căușanu, *Vâlcea* a înregistrat pluralul *trăncănai*, probabil prin pseudointerpretare: *o trăncănaie s.f.*, pl. *trăncănai*.

TRĂNCOTĂ

DLR înregistrează *trancotă*, ca element regional, cu două accepții: 1. „vorbă de haz, glumă”, iar pentru pl. *trancote* specifică înțelesul „vorbe răstite”, după Coman, *Gl.* 2. Și acest ultim sens corespunde, exclusiv, aceleiași forme de pl. „obiecte mărunte de tot felul, mai ales casnice; trancanale”: *Se-ntâlniră cu un cioban care mergea cu un măgar cu trancote d-ale stânei* (Rev. crit. I, 92, după DLR).

Pentru etimologie, dicționarul-tezaur se limitează la „cf. *tranc*, *trăncăni*”. Considerăm că sugestia DLR poate fi preluată și dusă mai departe, întrucât *trancotă* pare analizabil, ca formație deinterjecțională, prin baza *tranc(a)* + suf. *-otă* (ca în *Balotă* < *bală* „dihanie”, *Bașotă* < *baș* „staroste al unei bresle”, *Barzotă*, *Calotă*, *Jacotă* < *jac* „jaf”, nume de familie – Pascu, *Sufixe*: 274; Jordan

DNFR –, majoritar, de la nume de ființe). În acord cu statutul de interjecție al bazei și, mai ales, al semantismului „zgomot puternic” este accepția reținută de Coman, *Gl.*

VIVÁRT

Descinzând din formula de origine latină *vivat!* prin care este aclamat cineva, cuvântul-titlu, împrumut din latină, dar penetrat și în vocabularul dialectal, în graiurile oltenesti, circulă și în var. *vivart* (prin conversiune morfologică, substantiv), cu un semantism nou. Față de cel înregistrat în DLR „cântec săltăreț, vioi”, după Ciaușanu, *Vâlcea*, 210, *Lexic reg.*, II, 32, de altfel atestat în „Olt., prin Mold., prin Bucov.”, versurile lui M. Sorescu, *La Lilieci*, III, 182 relevă conturarea unui nou înțeles, în filiație cu precedentele, „text, poveste, istorie”: „– *Tica meu a slujit orb la popa / Și-a făcut casa asta / Tu n-ai făcut nimic! / Nimic n-ai făcut! Tu auzi, mă? / Nea Florea tăcea / Ori n-auzea, ori se făcea că n-aude / Cunoștea el **vivartul** ăsta.* După DLR, ar fi doar o utilizare „fig.” a neologismului. Cu siguranță se poate spune și așa, fiind vorba de o „cântare”, dar nu de cea obișnuită, ci una cu vorbe grele, departe de a fi un omagiu, strămutând *vivartul* în registru conflictual. Un alt context din opera aceluiași poet confirmă schimbarea perspectivei: *Să-mi ia el mie vitele la obor?! / Fir-ar al dracului! / ... Din răsărit până-n apus / Și din apus până-n răsărit! / N-ar mai călca iarbă verde! / Nu i-ar mai muri mulți înainte! Pulberea să se-aleagă de casa lui! Să-i între viermii-n așternut / N-ar mai ajunge să-i cânte cucul / Să cânte cucumelele... / Dacă ai tu inima asta în tine... / Și-i făcea așa **vivartul** ăsta câte un prânz. Scotea lumea capul pe fereastră / Ba unii ... ieșeau la poartă / Că era frumos, ca la bălci!* (*La Lilieci*, II, 8). Vehemența „urărilor” confirmă caracterul antifrastic pe care îl comportă, de această dată, „numărul” special de *vivart*. Amplificarea fonetică a cuvântului s-ar explica prin contaminație. Specificul dinamic al cântului, „asemănător marșului” (v. DLR), cât și intonarea acestuia în momentele de încheiere a unui episod al petrecerii, coincidând, temporal, cu *marșul* (*Sub numele de **vivarturi** se înțeleg horele pe care lăutarii le cântă înainte de a face pauze în cântare* – *Izv.* XVIII, 308, după DLR) au favorizat suprapunerea *vivat/marș*, cu un virtual rezultat *vivart*.

LUCRĂRI ȘI IZVOARE DE REFERINȚĂ

- ALRR – Munt. și Dobr. *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Muntenia și Dobrogea*, București, vol. I–III, de Teofil Teaha, Mihai Conțiu, Ion Ionică, Paul Lăzărescu, Bogdan Marinescu, Valeriu Rusu, Nicolae Saramandu, Magdalena Vulpe, 1996–2001; vol. IV, de Teofil Teaha (coord.), Ion Ionică, Bogdan Marinescu, Nicolae Saramandu, Magdalena Vulpe, 2004; vol. V, de Teofil Teaha (coord.), Bogdan Marinescu, Nicolae Saramandu, 2007.
- Antologie II* *Antologie de literatură populară*, vol. II. *Basmul*. [București]. Editura Academiei, 1956.
- Bărbuț, *Dicț. olt.* Dorina Bărbuț, *Dicționar de grai oltenesc*, Craiova, 1990.
- BL „Bulletin linguistique”. Faculté des Lettres de Bucarest. Publié par A. Rosetti. București–Paris–Copenhague, 1933–1948.

- Boceanu, Gl.
Brâncuș 2014 Ion Boceanu, *Glosar de cuvinte din județul Mehedinți*, București, 1918.
Gr. Brâncuș, *Expresie populară în ciclul La Liliaci*, de Marin Sorescu, București, Editura Academiei Române, 2014.
- Ciașanu, *Vâlcea* G. F. Ciașanu, G. Fira și C. M. Popescu. *Culegere de folclor din județul Vâlcea și împrejurimi*, cu un glosar. București, Cultura Națională, 1928.
- Coman, Gl. Petre Coman, *Glosar dialectal*. București, Monitorul Oficial și Imprimeria Națională, 1939 (Academia Română, Memoriile Secțiunii literare. Seria III, Tom IX, Mem. 5).
- DA Academia Română, *Dicționarul limbii române*, București, 1913–1948.
DGS I–III *Dicționarul graiurilor dacoromâne sudice*. Volumul I, literele A–C, București, 2009; volumul II, literele D–O, București, 2010; volumul III, literele P–Z, București, 2011, coord. Maria Marin.
- DLR Academia Română, *Dicționarul limbii române* (DLR). Serie nouă, București, 1965 ș.u.
- Dimitrescu 1968 Florica Dimitrescu, *Note asupra relației dintre diminutive și augmentative în limba română*, în *Omagiul lui Iorgu Iordan. Cu prilejul a 70 de ani*, 1968, p. 241–255.
- Gl. Argeș* D. Udrescu, *Glosar regional Argeș*. București, Editura Academiei, 1967.
Gl. Munt. *Glosar dialectal. Muntenia*, de Maria Marin, Iulia Mărgărit, București, Editura Academiei Române, 1999.
- Iordan, DNFR Iorgu Iordan, *Dicționar al numelor de familie românești*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983.
- Izv. „Izvoarașul”, revistă muzicală și populară. Turnu-Severin. Tipografia și legătoria de cărți Victor P. Măldărescu. Anul I (1920) ș.u.
- Lexic reg., I–II *Lexic regional*, I, redactor coordonator: Gh. Bulgăr, 1960; II, redactor-coordonator: Lucreția Mareș, 1967 (Societatea de Științe Istorice și Filologice).
„Limba română”, București, 1952 și urm.
- LR Iulia Mărgărit, *Atestări involuntare*, FD, XXX, p. 27–34.
Mărgărit 2011 Iulia Mărgărit, *Pe marginea unui glosar dialectal. Atestări „involuntare”* (II), în FD, XXXII, p. 95–102.
Mărgărit 2014 Iulia Mărgărit, *Pe marginea unui glosar dialectal. Atestări „involuntare”* (III), în FD, XXXII, p. 99–107.
Mărgărit 2015 Iulia Mărgărit, *Pe marginea unui glosar dialectal. Atestări „involuntare”* (IV), în LR, LXIV, p. 559–567.
Mărgărit 2016 Iulia Mărgărit, *Pe marginea unui glosar dialectal. Atestări „involuntare”* (V), în FD, XXV, p. 97–120.
- MDA Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan–Al. Rosetti”; *Micul dicționar academic*, vol. I, literele A–C, 2001; vol. II, literele D–H, 2002; vol. III, literele I–Pr, 2003; vol. IV, literele Pr–Z, 2003, București. Editura Univers Enciclopedic.
- Pascu, *Sufixe* Dr. G. Pascu, *Sufixele românești*. București, Edițiunea Academiei Române, 1916.
- Plopșor, C. [C.S.] Nicolăescu-Plopșor, *Ceaur. Povești olteneste*. Craiova, Tiparnița „Craiova” 1928.
- Rev. crit. I „Revista critică literară”. Director Ar. Densușianu. Iași. Anul I (1893) ș.u.
Sorescu, *La liliaci* II–IV Marin Sorescu, *La Liliaci*. Poeme. [Cartea a II-a], București, Editura „Cartea românească”. 1977. [Cartea a III-a], București, Editura Cartea Românească, 1980. [Cartea a IV-a] Craiova, [Editura] Scrisul Românesc, 1988.

Institutul de Lingvistică
al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”